

מקץ שבע שנים: האם המלחמה בתימן קרובה לסופה?

יואל גוז'נסקי וענבל נסים-לובטון | 12 באפריל, 2022 | גיליון 1589

שורת התפתחויות פותחת לכאורה פתח להסדר, שעשוי לקרב את סוף המלחמה בתימן, בראשם הקמת מועצת נשיאות, הפסקת אש כוללת והסרה חלקית של המצור האווירי והימי שהטילה ערב הסעודית על תימן. ההפסדים הטריטוריאליים שרשמו החות'ים באחרונה ובתגובה לכך הגברת ההתקפות מצדם על ערב הסעודית ואיחוד האמירויות, דחקו בצדדים להגיע להפסקת אש. עם זאת, ניסיון העבר מלמד שסיכויי ההגעה לכדי הסדר פוליטי ארוך טווח אינם גבוהים.

שורת התפתחויות צבאיות ופוליטיות פותחת לכאורה פתח להסדר העשוי לקרב את סוף המלחמה בתימן, שהחלה במארס 2015. משמעותית מבין התפתחויות אלו היא ירידתם מהבמה של הנשיא עבד רבה מנסור האדי ושל סגנו עלי מוחסין אל-אחמר, והעברת סמכויותיהם למועצת מעבר נשיאותית. כמו כן, הוכרזה תכנית מפרצית לסיוע לתימן ולשיקומה, החלו חילופי שבויים בהיקף גדול ונמשכת הפסקת האש (הודנה) שנכנסה לתוקף בראשית אפריל, עם תחילת רמדאן. מאמר זה ממפה את האתגרים העומדים בפני הסדר ארוך טווח, את התרחישים האפשריים בהקשר המלחמה והשלכותיהם על תימן והאזור.

ההתפתחות המשמעותית ביותר היא הקמת מועצת הנשיאות. המהלך, שנרקח בריאד בהתכנסות של שרי החוץ של מדינות המפרץ, כלל לחץ לא מבוטל על האדי לפטר את סגנו, ולאחר מכן להתפטר בעצמו. האדי, שהיה סגנו של עלי עבדאללה סלאח, נשיאה הקודם של תימן, כיהן מאז 2012 ונתפס כמכשול בפני הסדר. גם סגנו של האדי, עלי מוחסין, איש צבא שהיה מקורב לסאלח, נתפס כאבן נגף בדרך להסכם. עלי מוחסין עצמו מזוהה עם גורמי האחים המוסלמים בתימן (ובראשם מפלגת האיסלאח), שאיחוד האמירויות רואה בהם ארגון טרור, על אף שותפותם בקואליציה נגד החות'ים. מי שמונה לראשות המועצה האנטי-חות'ית הוא ראשד עלימי, שר הפנים לשעבר ויועץ להאדי, המקורב לסעודים. עם שמונת החברים במועצת הנשיאות, המחולקת באופן שווה בין אנשי הדרום לצפון, נמנים נציג מטעם הבדלנים הדרומיים של "מועצת המעבר הדרומית" (STC), שזוכים לתמיכת איחוד האמירויות וכן נציג של איסלח.

הפסקת-אש בחסות האו"ם בין הקואליציה בראשות ערב הסעודית וכוחות הממשלה בתימן לבין המורדים החות'ים הוכרזה רשמית למשך חודשיים (עם אפשרות להארכה). מדובר בצעד חשוב, הכולל התחייבות של הצדדים לחדול מפעולות צבאיות בתחומי תימן ומתימן. שליח האו"ם לתימן, הנס גרונדברג, הגדיר את הפסקת האש כחשובה אך שברירית. עדות לכך

מספקות תקריות אלימות שאירעו בימים האחרונים, בעיקר סביב העיר מארב, ממוקדי הלחימה המרכזיים בשנים האחרונות. היבט נוסף של הפסקת האש מתייחס להקלות במצור האווירי והימי שהטילה ערב הסעודית על החותיים, כמעט מראשית המלחמה. במסגרת ההקלות כבר התירה ערב הסעודית כניסת מכליות דלק לנמל חודידה ונמל התעופה הבינלאומי בצנעא יפתח לטיסות מסחריות (בפיקוח ובהגבלה מספרית) לקהיר ולעמאן.

בנוסף להפחתה המשמעותית בלחימה ולהקלות במצור הימי והאווירי על תימן, המגיעים בין הצדדים הובילו לחילופי שבויים. העסקה אמורה להתפרס על פני כמה פעימות ולכלול חילופי מאות אסירים בין החותיים לבין הממשלה המודחת, וביניהם מספר אזרחים סעודים (ואחיו של הנשיא האדי) וסודנים. חלקה הראשון והצנוע של העסקה הושלם ב-7 באפריל. בעקבות מהלכים אלו הביע שליח האו"ם תקווה שהצדדים יוכלו לשוב אל שולחן המשא ומתן בשבועות הקרובים ולהסכים גם על פתיחתם של דרכי גישה ומסדרונות הומניטריים לזירות לחימה נוספות, ובהן תעז.

מהלך הפיוס, שברירי ככל שיהיה, מבשר רגיעה זמנית אחרי הסלמה בלחימה בתימן ומחוצה לה - בערב הסעודית ואיחוד האמירויות - ואף זכה לתמיכה מצד איראן, בעלת בריתם של החותיים. לרגיעה זו קדמו לחימה עזה באזורי מארב ושבואה, העשירים בנפט, ומעורבות איחוד האמירויות בשינוי מאזן הכוחות הפנים-תימני, שגררה תקיפות מצד החותיים על אבו-דאבי ודובאי בינואר השנה. איחוד האמירויות השלימה אמנם את הסגת כוחותיה מתימן בפברואר 2020, אולם כוחות מקומיים, שנאמנותם טופחה על ידה בשנות מעורבותה הישירה במלחמה, פגעו במאמצי החותיים ובהישגיהם הצבאיים בזירות שהיו משאת נפשם: שבואה ומארב, והם התקדמו גם בחזיתות הלחימה בתעז ובאזור אל-ג'וף בצפון מזרח תימן. הפסדים טריטוריאליים אלו שאיחוד האמירויות נתפסה אחראית להם, הובילו את החותיים לתקוף באיחוד האמירויות. ערב הסעודית ואיחוד האמירויות הגיבה בהפגזות מאסיביות מהאוויר, בעיקר על צנעא ועל אזורים נוספים בצפון תימן, והחותיים תקפו בג'זאן, בסמוך לגבול עם ערב הסעודית. בסוף מארס פגעו התקיפות במתקני חשמל, מים ונפט בערב הסעודית וגרמו לשריפת ענק בג'זדה, במתקן של חברת הנפט הסעודית ארמק"ו.

עם זאת, ההיסטוריה של מאמצי פיוס ושל שביתות נשק בתימן מקומי ובינלאומי מראשית המלחמה, מלמדת כי סיכויי ההצלחה של המהלך הנוכחי אינם גבוהים. בנוסף, נראה כי הצעדים בוני האמון בין הצדדים והצעות הפשרה, ביניהן ההקלות במצור וחילופי האסירים, אינן חדשות או מרחיקות לכת יותר מאשר בעבר. דוגמאות לכך אפשר למצוא בהצעה הסעודית לחויתים מלפני כשנה וב"הסכם סטוקהולם" מ-2018, המעידים על כי הדרך להפסקת אש בתימן רצופה בהסכמים ובהבנות שלא מומשו. הרבה לפני פרוץ המלחמה כבר הייתה תימן המדינה הערבית הענייה ביותר ודורגה במדד המדינות השבריריות במקומות האחרונים, לצד סומליה. אלא שמצבה הורע ובשנות המלחמה היא הפכה, לפי הערכות האו"ם, לאזור האסון

ההומניטרי החמור ביותר מאז מלחמת העולם השנייה, שבו קיפחו את חייהם קרוב ל-400,000 נפש, רובם ילדים.

נשאלת השאלה, מה הביא את הצדדים כעת להסכים להפסקת אש בתנאים הנוכחיים? לביקורת הבינלאומית על תרומת ערב הסעודית לאסון ההומניטרי בתימן יש השפעה מכרעת על רצונה לסיים את המלחמה. לכך יש להוסיף את הגברת תקיפות החות'ים על יעדים אסטרטגיים בממלכה והקושי שלה להעמיד מערכת אפקטיבית להגנה מפני טילים ומל"טים. הסעודים נענו כעת למרבית הדרישות של החות'ים, בראשן פתיחה מוגבלת של שדה התעופה הבינלאומי בבירה והקלה על מעבר סחורות בעורק החיים הראשי - נמל אל-חודידה, שניהם בשליטת החות'ים. למרות דרישת החות'ים בעבר וכעת לפתוח באופן מלא את המצור, נראה כי הם מקבלים את הוויתורים הסעודיים לעת עתה ואף נטלו חלק בעסקת חילופי האסירים הראשונה מאז סוף 2020. עם זאת הם טוענים שלא יכירו במועצת הנשיאות החדשה כגוף לגיטימי לניהול משא ומתן, טענה שהפנו הסעודים כלפיהם מאז תפסו החות'ים את השלטון בסוף 2014 ובראשית 2015.

בכל זאת, מוכנות הצדדים להפסקת אש נובעת משילוב גורמים ובהם מגעים המתנהלים בין טהראן לריאד, חוסר היכולת להכריע צבאית את המלחמה וביקורת בינלאומית שהם סופגים בגין חלקם ביצירת האסון ההומניטרי בתימן. הגורם המיידי היה הפסדי החות'ים לכוחות הנאמנים לאיחוד האמירויות באזור מארב, והתקפות החות'ים על איחוד האמירויות וערב הסעודית בחודשים האחרונים, שנתנו את אותותיהם בקרב שני הצדדים. בהעדר הכרעה צבאית, גבר כוח המשיכה של הנתיב הדיפלומטי. אף יתכן שעליית מחירי המזון בעקבות המלחמה באוקראינה, שפגעה באוכלוסייה שבשליטת החות'ים, אילצה אותם להסכים להפסקת האש.

התפטרות האדי, הפסקת התקיפות מצד הקואליציה הערבית לצד ההקלות בשטח וההבטחה לסיוע מפרצי בסך \$3 מיליארד, מעידים על המוטיבציה הסעודית להביא לסיום הלחימה. התפתחויות אלו ובעיקר הקמת המועצה המאגדת את מרבית גורמי הכוח בתימן, עשויה להביא את החות'ים, שתפסו את עמדת המיקוח שלהם כעדיפה, בחזרה לשולחן המשא ומתן. אולם, לא מן הנמנע כי הם ינצלו את הפסקת האש כדי להתעצם ובסיומה לחדש את המתקפה על מארב, העשירה בנפט, אלא אם לא ימצא פתרון פוליטי לחלוקת משאבי המדינה. בתרחיש של קריסת הפסקת האש יתבקשו חברי מועצת הנשיאות לתפקד כקואליציית מלחמה. הסעודים מקווים כי איחוד הכוחות הפוליטי ייתן להם, לראשונה, יתרון במשא ומתן מול החות'ים, ובמקרה של קריסת השיחות יסייע האיחוד במאמצי הלחימה נגד החות'ים. יכולתה של המועצה המאוחדת לפעול בשיתוף פעולה בין רכיביה מהווה אתגר בפני עצמו, שכן חבריה מייצגים כוחות שונים, שאף לחמו בעבר זה בזה ולכל אחד מהם חזון שונה אשר לעתידה של תימן.

השפעת איראן על החות'ים מוגבלת ביחס להשפעתה על חיזבאללה, למשל, אך בסיועה הם הפכו לשחקן בעל משמעות שמעבר לתימן תוך שיפור יכולותיהם הצבאיות במידה שאפשרה

להם לעמוד מול שתי מעצמות אזוריות - ערב הסעודית ואיחוד האמירויות. כן אימו החות'ים בפגיעה בישראל, שלטענתם פועלת נגדם. איראן אומנם בירכה על הסכם הפסקת האש, אך ביכולתה לפגוע בסיכוי להשיג הסדר שיביא את המלחמה לידי סיום. מבחינתה, הסיוע לחות'ים הוא מנוף לחץ אפקטיבי כלפי שכנותיה-יריבותיה, שבה בעת היא מנהלת עימן דיאלוג: הוא מאפשר לה לאיים על נתיבי מים קריטיים ועל סמלי שלטון ומתקנים אסטרטגיים שלהן. במקביל מסתייעת איראן בקשר לחות'ים, המאפשר לה להפעיל לחץ על המערב, המבקש להגיע עימה להסכם גרעין ובמקביל להביא את המלחמה בתימן לסופה.

להערכת מדינות המפרץ, הסכם גרעין מחודש ייטיב עם עוצמתה ומשאביה של איראן וירע את מצבן הביטחוני. הסדר ארוך טווח בתימן עם החות'ים, שלו פוטנציאל לתקוע טריז בינם לבין איראן, הוא לפיכך אינטרס סעודי מובהק. מנגד, איראן תתקשה להפסיק לחלוטין את תמיכתה בחות'ים, גם אם יושג הסדר, בעוד החות'ים מצידם יתקשו לוותר על הקשר עם בעלת ברית חשובה זו, בוודאי לנוכח ההשפעה הסעודית הרבה על הפוליטיקה בתימן.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט